

*Людмила Анісімова*

*Київський університет імені Бориса Грінченка*

*м. Київ*

## **Особливості психоаналітичної теорії Нормана Н. Голланда як складової американської теорії читацького відгуку**

Відсутня однаковість серед літературознавців стосовно приналежності літературознавчої теорії Нормана Н. Голланда (*Norman N. Holland*) (1927 - ) до американської теорії читацького відгуку (*Reader-Response Theory*) (далі – ТЧВ): оскільки її часто визначають як окремий напрям – психоаналітичну критику (напр., К.М. Ньютон).

Загалом, Н.Н. Голланд розпочав свою кар'єру науковця як формаліст («новий критик»), надрукувавши дві перші книги: «Перші сучасні комедії» (1959) та «Шекспірівська уява» (1964). Але вже через 2 роки світ побачила його наступна праця «Психоаналіз і Шекспір» (1966), якою він розпочав період наукової діяльності, тісно пов'язаної з психологією, психоаналізом та егопсихологією. У цей «психоаналітичний» період вийшла друком одна з двох його найвідоміших книг «Динаміка літературного відгуку» (1968), яка стала предтечею його психоаналітичної теорії читацького відгуку. У 1975 році праця «5 читацьких прочитань» остаточно засвідчила про його приналежність до ТЧВ.

Не можна оминати увагою те, що протягом 1970-х Н.Н. Голланд разом із колегою з університету Буффало у Нью-Йорку Мюресом Шварцем (*Murray Schwartz*) започаткували так званий «Делфі семінар» (*“Delphi seminar”*) – спосіб вивчення читацьких відгуків: тобто дослідження відгуків на відгуки на художні твори з метою навчити студентів прослідковувати відмінності у відгуках різних читачів, їх розбіжності й причини. У 1980-х Н.Н. Голланд продовжує працювати у руслі психоаналітики й когнітивної науки: пише загалом психологічну книгу «Я-

сам» (*The I*) (1985), трохи згодом – «Розум Роберта Фроста» (1988), і нарешті, у 1992 році працю «Критичне Я», задуману як атака на постмодерні розмови про зникнення особистості, власного Я читача.

Цей короткий огляд є достатньо промовистим: по-перше, як Л.М. Розенблатт, С. Фіш та більшість «читачеорієнтованих» критиків, Н.Н. Голланд розпочинав наукову кар'єру у межах «нової критики», далі, з кінця 1960-х і початку 70-х працював над власною психоаналітичною теорією читацького відгуку. Середина 1970-х стала піковою для нього як представника ТЧВ, а подальші роки засвідчили поступову зміну поглядів у бік когнітивної науки і певною мірою мистецтвознавства (як критик художніх фільмів). Хоча, навіть у «Критичному Я» (1992) автор продовжує називати себе представником ТЧВ.

У «Словнику літературних термінів» М.Г. Абрамса сказано, що критики «перемкнули свою увагу з виключно вербального тексту до читацьких відгуків; вони, до речі, суттєво відрізнялись щодо факторів, яким вони приписували формування цих відгуків» [1, с. 331]. Хоча Н.Н. Голланд розглядає відгуки читача на текст у руслі психоаналізу З. Фрейда, ним було зроблено ряд суттєвих нововведень та коректив. Сутністю літературного твору є проекція фантазій, які складають певну «ідентичність» його автора, а у свою чергу «суб'єктивний» відгук читача на цей текст є «транзактивним» зіткненням фантазій, спроектованих автором і певними захисними механізмами, очікуваннями і реалізаціями фантазій та бажань, які складають власну ідентичність читача. Кожен читач, за Н.Н. Голландом, формує власну інтерпретацію тексту, отож, не можливим є існування універсального єдиного значення тексту. Дві інтерпретації можуть збігтися лише за умови повного збігу «тем ідентичності» (*“identity themes”*) інтерпретаторів, що у принципі неможливо.

Джанет Олсап, зазначає, що Н.Н. Голланд, «теоретик читацького відгуку з більш психологічним ухилом, теоретизує, що читацьке прочитання базується на статичній “темі ідентичності”, яка лежить в основі читацької особистості й

впливає на те, як саме читач творить значення з тексту» [6, с. 7]. У статті «Критика читацького відгуку та “Серце півми”» Росс Мерфін піднімає таке проблемне питання: Якщо інтерпретація є функцією приватної психологічної ідентичності, то тоді чому так багато читачів інтерпретують, наприклад, «Гамлета» однаково? Відповідь Н.Н. Голланда була такою: «існують загальні / спільні особистісні теми, такі як, скажімо, містять едипальну фантазію» [4, с. 121].

Н.Н. Голланд віддає вагому й вирішальну роль свідомості особистості та її підсвідомій психіці у читанні як діяльності, використовуючи поняття, узяті з американської егопсихології з метою сконструювати свою власну модель читача. На його думку, існує специфічний посередник між читачем як его та текстом як об'єктом – це процес читання як динамічна та взаємна транзакція між текстом (як художньою формою та значенням) і читачем (як его). Іншими словами цей процес називається «динамікою літературного відгуку». Н.Н. Голланд наголошує на кореляції між текстуальними і психічними процесами, адже «текст прагне єдності, можливої тематичної гармонії, а читач – ідентичності, можливої психічної рівноваги» [7, с. 35]. Саме про це йдеться есе «ЄДНІСТЬ ІДЕНТИЧНІСТЬ ТЕКСТ Я-САМ», вміщеному в антологію Дж. Томпкінс у 1980 р. За словами Н.Н. Голланда, його есе націлене на «білі проміжки між цими великими словами» [5, с. 118], оскільки вони викликають «асоціацію з відкритістю та рецептивністю літератури». ТЕКСТ – це просто слова на сторінці, те, що написав, або точніше, «сплів» (від лат. *texere* – плести) чи зробив як архітектор (від слова *architect*) автор. Поняття ЄДНІСТЬ вперше зустрічається ще у діалозі Платона «Федр», в якому Сократ виголосив про те, що мовлення повинно бути схожим на живу істоту, «не безголову чи безногу», а його учень у своїй «Поетиці» стверджував про необхідність мистецтва імітувати цілісність, таку єдність частин, при якій вилучення чи переміщення, призведе до роз'єднання й порушення цілого. Від себе зазначу, що основним питанням «нових критиків» було встановлення так званої «органічної єдності» тексту.

SELF та IDENTITY – терміни запозичені з психології (друге поняття розробляли Ерік Еріксон, Г. Ліхтенштейн) важко точно подати українською мовою через множинність варіантів перекладу. Я-Сам та ІДЕНТИЧНІСТЬ, на нашу думку є найвлучнішими словами. Розвиваючи ідею «первинної ідентичності» (*primary identity*) Г. Ліхтенштейна – певного інваріанта, який забезпечує серцевину для подальших трансформацій особистості, Н.Н. Голланд пропонує поняття «тема ідентичності», теж інваріантною, яка «може не бути унікальною: однакові особистісні теми можуть характеризувати різних людей, як і єдина літературна тема може характеризувати декілька різних текстів» [5, с. 121]. Автор пропонує таку формулу: «єдність/ідентичність = текст/я-сам», або іншими словами: «*Ідентичність – це єдність, яку я знаходжу в собі (a self), якщо я дивлюсь на неї як на текст*» [5, с. 121]. Ми можемо вважати *текст* і *я-сам* вихідними даними, абстрактними принципами, а *єдність* та *ідентичність* – конструкціями, виробленими з них, певним досвідом. «... *єдність* й *ідентичність* є релятивно фіксованими, а *текст* і *я-сам* – релятивно варіативними» [5, с. 122].

«*Інтерпретація є функцією ідентичності*» [5, с. 123] і кожен з нас використовує художній твір з метою символізувати та зрештою змоделювати себе самого, підтверджуючи принцип Н.Н. Голланда: «ідентичність відтворює (*re-creates*) саму себе». Читач завжди особливо реагує на ті речі, які підсвідомо бажає чи боїться, тобто він буде намагатись уникати невдоволення, застосовуючи «механізми захисту» та буде прагнути досягти задоволення у процесі читання. Уявні образи й фантазії, які ми звично приписуємо текстові, насправді «*формується читачем з художнього тексту для вираження власних потягів*» [5, с. 125]. Іншими словами, ми перетворюємо текст згідно з власною «темою ідентичності».

На думку Н.Н. Голланда, у випадку, коли факти, що містяться у тексті, задовольнили ego defenses читача, той з готовністю проектує на текст свої страхи й бажання. У цьому процесі, який науковець називає акронімом «ДЕФТ» (“DEFT”:

*defense* – захист, *expectation* – очікування, *fantasy* – фантазія, *transformation* – трансформація), текст надає свободу читачеві у переживанні власних самовизначаючих (*self-defining*) фантазій та в осягненні їхньої значущості [2, с. 217].

Центральною тезою Н.Н. Голланда, на думку Джейн Томпкінс, є те, що люди «поводяться з літературними текстами так само, як і з життєвим досвідом» [5, с. xix]: тобто кожен виробляє свій власний, притаманний лише йому стиль копіювання цього досвіду, пропускаючи текст скрізь «типові моделі захисту» й проектуючи властиві саме йому фантазії, «перекладає» досвід у соціально-прийнятну форму, а отже, продукуючи інтерпретацію. Н.Н. Голланд уникає прямої відповіді на запитання, чи базується ця інтерпретація на чомусь, що дійсно міститься у тексті, проте, аналізуючи його праці, можна припустити, що для Голланда «так» є частково правильною відповіддю.

Відомий метакритик ТЧВ Стівен Майю зазначає, що «модель читання Голланда продовжує його більш загальну теорію про стосунки між особистістю і сприйняттям. Сприйняття є «конструктивним актом», не лише рефлексією, але й формуванням реальності» [3, с. 24]. За Н.Н. Голландом, «читач творить значення з тексту, створюючи змістовну єдність із його елементів. Єдність – не у тексті, а у свідомості читача» [3, с. 25]. Для нього значення є результатом цього інтерпретаційного синтезу, трансформації фантазії в єдність, яку читач вважає зв'язною та такою, яка приносить задоволення.

1. Abrams M.H., Harpham Geoffrey Galt. *A Glossary of Literary Terms*, 10<sup>th</sup> ed. / M.H. Abrams, Geoffrey Galt Harpham. – Wadsworth, Cengage Learning, 2011. – 432 p.

2. Holland, Norman N., Sherman, Leona F. *Gothic Possibilities* // *New Literary History* 8 (1977).

3. Mailloux, Steven. *Interpretive Conventions: the reader in the study of American fiction* / Steven Mailloux. – Cornell University Press, Ithaca and London, 1982. – 232 p.

4. Murfin, Ross C. *Reader-Response Criticism and Heart of Darkness // Joseph Conrad, Ross C. Murfin. Heart of Darkness: complete, authoritative text with biographical and historical contexts, critical history, and essays from five contemporary critical perspectives, 2<sup>nd</sup> ed.* – Palgrave Macmillan, 1996. – 315 p.

5. *Reader-response criticism: From Formalism to Post-Structuralism / Ed. Jane P. Tompkins.* – Baltimore: John Hopkins University Press, 1980. – 275 p.

6. *Young Adult Literature and Adolescent Identity Across Cultures and Classrooms: Contexts for the Literary Lives of Teens / ed. by Janet Alsup.* – Taylor and Francis, New York, 2010. – 225 p.

7. Wolfreys, Julian. *Modern North American criticism and theory: a critical guide.* – Edinburgh University Press, 2006. – 236 p.